

HANDLEIDING VOOR DE LEERKRACHT

WORKSHOP 3: GERECHTIGHEID EN DE STRIJD TEGEN
STRAFFELOOSHEID

HOE KOM JE TOT GERECHTIGHEID NA MASSAGEWELD?

EEN ESSENTIEEL, MAAR MOEILIJK PROCES VOOR VREDE EN VERZOENING

Inhoud

Inleiding	pag. 1
Doelstellingen	pag. 3
Opbouw workshop	pag. 5
Om u verder in te verdiepen...	pag. 18
Bijlagen	deze vindt u op onze site

Colofon

Concept: RCN Gerechtigheids & Democratie

Tekst: Noémie Grégoire

Herlezing, vertaling en lay-out: Wasja Rijs

Disclaimer

© Illustraties

Ondanks het nodige onderzoek bleek het niet mogelijk om alle voor alle illustraties in dit educatief pakket de copyrights te verkrijgen. Eventuele rechthebbenden worden verzocht contact op te nemen met pedagogie@rcn-ong.be.

Inleiding

Wat kunnen verhalen van massageweld in Cambodja of Rwanda ons leren over vandaag? Hoe kan een analyse ervan bijdragen tot actief burgerschap, solidariteit en een respectvolle houding tegenover anderen? RCN Gerechtigheids & Democratie verzamelde verhalen van mensen die massageweld hebben beleefd of daaraan hebben meegewerkt. **Deze getuigenissen stimuleren en inspireren de reflectie over hoe onze verantwoordelijkheid als (wereld)burger op te nemen en anderen daartoe te mobiliseren.**

RCN Gerechtigheids & Democratie biedt 4 workshops aan:

1. Voorbij de hokjes... Hoe weerstand bieden tegen stereotypen, vooroordelen en discriminatie
2. Ik doe, dus ik ben! Hoe leren kritisch te denken én reageren
3. Gerechtigheids en de strijd tegen straffeloosheids
4. 3, 2, 1, ... Actie! Inspireer elkaar tot verandering en wordt een 'doodgewone held' in jouw omgeving.

De workshops zijn te volgen als een traject en zijn zo opgebouwd dat ze inhoudelijk op elkaar aansluiten. Afhankelijk van de noden en interesses van de leerkracht en leerlingen kunt u de verschillende workshops afzonderlijk of als geheel organiseren.

In deze 3^e workshop 'Gerechtigheids en de strijd tegen straffeloosheids' worden de leerlingen meegenomen in een analyse van en kritische reflectie over rechtspraak rondom massamisdaden:

- Wat zijn de belangrijkste basisregels? Wat maakt iemand verantwoordelijk? Is iedereen even schuldig? Hoe zit het met verzachtende omstandigheden?
- Waarom is het belangrijk dat de rechter een oordeel velt? Hoe gaat dit in zijn werk?
- Welke nationale en internationale mechanismen (zoals universele jurisdictie) bestaan er om bij te dragen aan gerechtigheids en de strijd tegen straffeloosheids?

Deze vragen worden besproken aan de hand van berechttings van massageweld tijdens **de genocide op Tutsi's en moordpartijen van de gematigde Hutu's in Rwanda.**

In deze handleiding vindt u de aanknopingen bij het leerplan, de methodologische opbouw van de workshop, alsook verwijzingen naar interessante bronnen. Om u inhoudelijk voor te bereiden op de workshop bieden we de nodige achtergrondinformatie over internationaal strafrecht, het principe van universele jurisdictie, internationale misdaden alsook de historische context van Rwanda. Deze thematische fiches kunt u downloaden op www.rcn-ong.be/nl/wat-we-doen/educatief-aanbod/.

i

Praktische informatie over de workshop(s):

Duur: 2 lessen van 50 minuten per workshop (al is er voldoende materiaal om bepaalde thema's uitgebreider te behandelen, indien gewenst).

Wie: leerlingen vanaf de derde graad secundair onderwijs (vanaf 16 jaar), socio-culturele (jeugd)verenigingen en studenten hoger onderwijs.

Materiaal:

- Prezi
- Handleiding voor de leerkracht
- Thematische fiches
  - Introductie tot internationaal strafrecht en de bijbehorende bevoegdheden
  - Universele bevoegdheid (ookwel universele jurisdictie genoemd)
  - Internationale misdaden (genocide, misdaden tegen de mensheid en oorlogsmisdaden)
  - Massageweld: welke verantwoordelijkheden?
- Contextfiches
  - Historische context Rwanda
  - Tijdlijn Rwanda
- Fototaal (beschikbaar via de [educatieve koffer RCN G&D](#))
- Video's:
  - Video I, II, en III van de 3 magistraten
  - Video 3 van vier getuigen van massageweld
- Citaten
- Inlevingsoefeningen
  - Pesten op school
  - Schuldhiërarchie fictieve casus Rwanda

Opbouw van de workshop:

1. Introductie van het concept gerechtigheid en rechtspraak
2. Theoretisch kader rondom nationale en internationale mechanismen van rechtspraak
3. De casus van de genocide op de Tutsi's en moordpartijen op gematigde Hutu's in Rwanda
4. De uitdagende rol van de rechter

Begeleiding:

- Een educatief medewerker van RCN Gerechtigheids & Democratie komt gratis langs op uw school (of op een locatie naar keuze) om deze workshop te verzorgen.
- U begeleidt zelf deze workshop aan de hand van het beschikbare materiaal. RCN Gerechtigheids & Democratie biedt daarnaast ook vormingsmomenten om u en uw collega-leerkrachten klaar te stomen om de workshop zelf te begeleiden.

Meer info: Bezoek onze website www.rcn-ong.be of contacteer ons rechtstreeks op pedagogie@rcn-ong.be.

Doelstellingen, voeten en ontwikkelingsdoelen

Specifieke doelen

Kennis: De leerlingen...

- maken kennis met de doelen, werking en basisprincipes van rechtspraak;
- onderscheiden de instituties en nationale en internationale mechanismen bedoeld om massamisdaden te bestrijden;
- kennen de historische context van de genocide van Tutsi's en gematigde Hutu's in Rwanda;
- kennen verschillende mechanismen die kunnen leiden tot massamisdaden.

Vaardigheden: De leerlingen...

- kunnen een onderscheid maken tussen de verschillende niveaus van strafrechtelijke verantwoordelijkheid die gelden wanneer massamisdaden worden gepleegd;
- kunnen parallellen, maar ook verschillen benoemen tussen het verleden, het heden en hun eigen leefwereld;
- kunnen een eigen (kritische) mening formuleren over historische en hedendaagse mechanismen die leiden tot massamisdaden.

Attitudes: De leerlingen...

- zijn zich bewust van processen op macroniveau die kunnen leiden tot massamisdaden;
- zijn geïnteresseerd - door middel van getuigenissen van mensen die massageweld mee hebben gemaakt - in de geschiedenis van Rwanda en de individuele en collectieve verantwoordelijkheden die men kan aanrekenen aan personen die deze misdaden hebben gepleegd.

VOETEN en ontwikkelingsdoelen

Gemeenschappelijke stam:

- Creativiteit: 2 kunnen originele ideeën en oplossingen ontwikkelen en uitvoeren;
- Empathie: 5 houden rekening met de situatie, opvattingen en emoties van anderen;
- Kritisch denken: 11 kunnen gegevens, handelwijzen en redeneringen ter discussie stellen aan de hand van relevante criteria; 12 zijn bekwaam om alternatieven af te wegen en een bewuste keuze te maken; 13 kunnen onderwerpen benaderen vanuit verschillende invalshoeken;
- Mediawijsheid: 14 gaan alert om met media;
- Open en constructieve houding: 16 houden rekening met ontwikkelingen bij zichzelf en bij anderen, in samenleving en wereld; 17 toetsen de eigen mening over maatschappelijke gebeurtenissen en trends aan verschillende standpunten;
- Respect: 18 gedragen zich respectvol;
- Samenwerken: 19 dragen actief bij tot het realiseren van gemeenschappelijke doelen;
- Verantwoordelijkheid: 20 nemen verantwoordelijkheid op voor het eigen handelen, in relaties met anderen en in de samenleving;
- Zelfredzaamheid: 24 maken gebruik van de gepaste kanalen om hun vragen, problemen, ideeën of meningen kenbaar te maken;
- Zorgzaamheid: 26 gaan om met verscheidenheid; 27 dragen zorg voor de toekomst van zichzelf en de ander.

Contexten:

- Context 3: Sociorelationele ontwikkeling – De leerlingen:
  - 2 erkennen het bestaan van gezagsverhoudingen en het belang van gelijkwaardigheid, afspraken en regels in relaties;
  - 9 zoeken naar constructieve oplossingen voor conflicten;
- Context 5: Politiek-juridische samenleving – De leerlingen:
  - 4 zetten zich actief en opbouwend in voor de eigen rechten en die van anderen;
  - 5 tonen aan dat het samenleven in een democratische rechtstaat gebaseerd is op rechten en plichten die gelden voor burgers, organisaties en overheid;
  - 7 illustreren de rol van de media en organisaties in het functioneren van ons democratisch bestel;
  - 9 toetsen het samenleven in ons democratisch bestel aan het samenleven onder andere regeringsvormen;
  - 10 illustreren hoe een democratisch beleid het algemeen belang nastreeft en rekening houdt met ideeën, standpunten en belangen van verschillende betrokkenen;
  - 12 tonen het belang aan van internationale organisaties en instellingen;
  - 13 geven voorbeelden die duidelijk maken hoe de mondialisering voordelen, problemen en conflicten inhoudt.
- Context 7: socioculturele samenleving – De leerlingen:
  - 2 gaan constructief om met verschillen tussen mensen en levensopvattingen;
  - 3 illustreren het belang van sociale samenhang en solidariteit;
  - 4 trekken lessen uit historische en actuele voorbeelden van onverdraagzaamheid, racisme en xenofobie;
  - 5 geven voorbeelden van de potentieel constructieve en destructieve rol van conflicten.

Opbouw van de workshop

1. Introductie van de thematiek van gerechtigheid, rechtvaardigheid en rechtspraak

Materiaal Prezi en fototaal

[De fototaal is beschikbaar via de educatieve koffer van RCN G&D. *Mocht u niet in het bezit zijn van deze koffer, dan kunt u de foto's uit het onlinebestand op de pagina van de educatieve koffer op onze [site](#) afdrukken of zelf verschillende foto's selecteren.*]

Aanpak:

1. Vraag aan de leerlingen een foto te kiezen die hun kijk op "gerechtigheid" het beste uitbeeldt. Vraag hen vervolgens om onder woorden te brengen waarom ze deze foto hebben gekozen en wat dit concept voor hen betekent.
2. Noteer steekwoorden op het bord
3. Vul dit overzicht in de loop van de workshop aan met de woorden die de gedachtegang van de leerlingen gaandeweg doen groeien.

[Als u over minder tijd beschikt, kunt u aan de leerlingen vragen de eerste woorden te noteren die bij hen opkomen als ze het woord "gerechtigheid" horen, wat dit voor hen betekent of omgekeerd: wat in hun ogen juist niet is]

Tip: Hou deze vraag zo open mogelijk. Er zijn geen foute antwoorden. Dit is een heel veelzijdig thema dat voor ieder net iets kan anders betekenen. Zo zijn er Nederlands zijn meerdere vertalingen mogelijk van het woord 'justice' uit het Frans en Engels.

Tip: Als u merkt dat de vraag te open is, kunt u een beetje helpen met specifiekere vragen:

- Wat is voor jou recht of onrecht? Wanneer is iets rechtvaardig of onrechtvaardig?
  - **Denk aan manieren waarop je tot gerechtigheid kan komen** (*individuele straffen, collectieve straffen, wraak, verdiende loon, oog om oog, tand om tand, amnestie*),
  - **Basisideeën / principes** (bijv. *gelijkheid voor de wet, onschuld, juistheid*). Haal hierbij gerust het beeld aan van Vrouwe Justitia - welke attributen heeft zij en waar staan die voor?
    - o **Blinddoek** (neutraal, geen discriminatie, iedereen is gelijk voor de wet),
    - o **Weegschaal** (afwegen omstandigheden, goed en kwaad),
    - o **Zwaard** (mogelijkheid om te straffen).
  - **Wie of wat je daarvoor nodig hebt / wie er een rol spelen bij het brengen van gerechtigheid** (bijv. *rechtbank, rechters, politie, gevangenis, straffen, wetten en regels, jury, verdachte, slachtoffer*).
4. Geef een eerste nuance aan deze visie op gerechtigheid door toelichting van:
    - Het principe van verzachtende omstandigheden
    - Het principe van de onschuldpresumptie
    - De principes van onderzoek à charge en à décharge en redelijke twijfel

VERZACHTENDE OMSTANDIGHEDEN

Dominic Ongwen groeide uit van kindsoldaat tot legerchef van het bloedige Lord's Resistance Army in Oeganda, althans, zo luidt de verdenking. Deze gewapende groep probeerde de regering omver te werpen en te vervangen door een regime gebaseerd op de 10 geboden. **Op 10-jarige leeftijd** wordt Dominic Ongwen, zoon van 2 leerkrachten, onderweg van school naar huis **ontvoerd**. Ondanks zijn jonge leeftijd **maar dankzij door zijn loyaliteit, groeit hij snel door in de rangen**. Hij wordt van verdacht leidinggeven aan "systematische en wijdverbreide" aanvallen op burgers uit 4 vluchtelingenkampen die zogezegd sympathisanten van de Oegandese president Yoweri Museveni zouden zijn. In 2005 wordt er een internationaal arrestatiebevel uitgevaardigd voor Ongwen en **in 2015 startte zijn proces in eerste aanleg voor het Internationaal Strafhof in Den Haag**. In 2020 zal de rechter zijn oordeel uitspreken.

- Vraag aan de leerlingen: moet men tijdens het proces **rekening** moet **houden** met zijn **verleden als kindsoldaat**?
- Maak de leerlingen tijdens het voorbeeld van Dominic Ongwen bewust van **het belang om rekening te houden met de globale context** waarin de feiten zijn gepleegd. Daarmee kan men achterhalen waarom sommige mensen ertoe zijn gekomen om misdaden te plegen en bepalen in hoeverre zij verantwoordelijk zijn. Het is daarnaast ook belangrijk om te onderstrepen dat, ongeacht de omstandigheden, het ook nodig is om de rechten en **vraag naar gerechtigheid van de slachtoffers te respecteren**.
- Enkele elementen die u kunt gebruiken om de discussie te voeden, indien nodig:
  - ✚ *Wie heeft welke verantwoordelijkheid? Wie veroordeel je voor wat?* Als legerchef wordt Ongwen aangeklaagd voor misdaden die **hij zelf persoonlijk zou hebben gepleegd** (individuele verantwoordelijkheid), maar ook voor misdaden die **door anderen, zijn ondergeschikten, zijn gepleegd** en die hij zogezegd in zijn hoge positie zou hebben kunnen **voorkomen** (nalatigheid of superieure verantwoordelijkheid als legerchef).
  - ✚ *Verzachtende omstandigheden:* Als Ongwen zelf niet als **kindsoldaat** zou zijn ontvoerd, was hij mogelijk helemaal geen legerchef geworden en had hij deze misdaden niet gepleegd. Kan hij juridisch verantwoordelijk zijn voor daden die hij anders nooit zou hebben gepleegd? En wat voor effect heeft zo'n ontvoering op je mentale gezondheid (indoctrinatie en hersenspoeling)?
  - ✚ *Belang van een oordeel voor de slachtoffers:* Gerechtigheid breng je niet door enkel naar de dader te kijken. **Ook de rechten van de slachtoffers zullen moeten worden gerespecteerd**. Het aanwijzen een schuldige die verantwoordelijk is voor het leed wat hen is aangedaan, is heel belangrijk als **erkenning** van de slachtoffers en hun rechten. Bovendien hebben slachtoffers recht op een **schadevergoeding**. Het veroordelen van de daders vormt een eerste stap in de wederopbouw van de maatschappij na massageweld. Bovendien geeft het een duidelijke boodschap aan de bevolking én **potentiële nieuwe daders: dergelijke daden blijven niet ongestraft!**

ONSCHULDPRESUMPTIE

In de media en op sociale media komt het voor dat mensen in de publieke sfeer het etiket 'schuldige' krijgen opgeplakt, nog ver voordat een onderzoek is afgerond of een rechter een uitspraak heeft gedaan (ookwel 'Trial by Media'). Het is daarom belangrijk om één van de belangrijkste principes van de rechtspraak te benadrukken: **eenieder is onschuldig, tot voor de rechter het tegendeel is bewezen** (blinddoek Vrouwe Justitia – rechter is **neutraal** en heeft voor het proces **nog géén mening**). Als verdachte hoef je je onschuld niet te bewijzen, de rechtbank zal je schuld moeten bewijzen. Pas als een rechter iemand veroordeelt, is iemand voor de wet schuldig - ook al zijn er voordien veel bewijzen zijn die in iemands richting wijzen. Iedereen mag zijn eigen mening hebben, maar een eigen mening over de feiten zijn geen vervanging voor de rechtbank.

- ✚ **Voorbeeld: Jawad Bendaoud** (degene die onderdak bood aan de daders van de aanslagen van 13/11/2015 in Parijs). Nadat zijn gezicht op televisie werd getoond op de avond dat Abdelhamid Abaoud (één van de daders van de aanslagen) was gevonden, beschouwde een groot deel van de Belgische en Franse bevolking hem als schuldig. Nog voordat hij voor de rechter was verschenen. In eerste aanleg heeft de rechter hem vrijgesproken. In beroep is hij veroordeeld voor 4 jaar gevangenisstraf. In afwachting van een uitspraak, is zijn leven flink geraakt door de beschuldigingen: voor hij in beroep is veroordeeld, moest hij zich vermommen en kwam hij amper nog buiten zijn eigen huis. De onschuldpresumptie is dus essentieel want het gaat uit van de garantie: je kan niet schuldig worden geacht tenzij dit zo voor de rechtbank is bewezen.
- ✚ **Vraag aan leerlingen: kennen jullie een voorbeeld van iemand die al schuldig werd bevonden voordat er een rechter naar keek?** Bijv. #MeToo kregen sommige acteurs geen werk meer of wilden mensen films van een bepaalde regisseur niet meer zien, zonder dat een rechter naar de beschuldigingen heeft gekeken.

FALSE BESCHULDIGINGEN, ONDERZOEK À CHARGE EN À DÉCHARGE EN REDELIJKE TWIJFEL

Helaas gebeurt het nog weleens dat mensen **vals beschuldigd worden** of dat er **door fouten een persoon voor iemand anders wordt aangezien**. Zeker na massamisdaden waarbij er zoveel **chaos** was, vaak de staat niet meer goed werkt en er heel veel daders en slachtoffers zijn, zijn valse beschuldigingen een risico (bijvoorbeeld als het recht wordt misbruikt **om tegenstanders uit de weg te ruimen**). De onschuldpresumptie beschermt die mensen tegen valse beschuldigingen.

Een tweede bescherming tegen valse beschuldigingen, is de verplichting van de onderzoeksrechter om te zoeken naar bewijsmateriaal **à charge (elementen die mogelijk bewijzen dat iemand schuldig is)** en **à décharge (elementen die mogelijk bewijzen dat iemand het niet heeft gedaan)**. Op basis van deze elementen kan de rechter een beslissing nemen. Een rechtbank veroordeelt iemand alleen als deze er "buiten redelijke twijfel" van overtuigd is van de schuld van de persoon. Dat betekent dat in het voordeel werkt van de verdachte: als de rechter (of de jury) niet zeker genoeg is van de schuld, dan wordt de verdachte vrijgesproken.

- ✚ **Stel je eens voor dat je de verkeerde persoon als schuldige zou aanduiden of wat zo'n valse beschuldiging voor invloed heeft op iemands leven** alleen al voor de duur van een proces? (*kosten advocaat, negatief imago/wantrouwen uit je omgeving, vrijheidsberoving, verlies van werk*). Daarnaast is het aanwijzen van de echte schuldige ook heel belangrijk voor de slachtoffers, want anders zou de echte dader misschien nog vrij rondlopen...).

2. Mechanismen van (inter)nationale rechtspraak

Materiaal Prezi

Thematische fiches: “Inleiding tot het internationaal strafrecht”, “Universele bevoegdheid” en “Internationale misdaden”

Video I (2:27) + II (4:36) van de 3 magistraten: 2 onderzoeksrechters die in Rwanda de eerste rechtszaken in België voorbereiden en een lid van het team van de aanklager van het Rwandatribunaal, allen betrokken bij de berechting van daders van massageweld gepleegd in Rwanda in 1994.

Fiche met 6 citaten over gerechtigheid

Aanpak:

1. Leg het principe uit van nationale en universele bevoegdheid en illustreer het belang van dit principe aan de hand van een citaat van Gasana, een slachtoffer van massageweld.
2. Vul dit aan met **video I van de 3 magistraten** die spreken over dit idee van universele bevoegdheid.
3. Presenteer de ad hoc tribunaal en het Internationaal Strafhof (ICC).
4. Preciseer de aard van de misdaden die aan deze rechtbanken mogen worden voorgelegd.
5. Bekijk **video II van de 3 magistraten** over het idee van gerechtigheid en laat de leerlingen reageren.
6. Oefening: Vorm groepen van 4-5 leerlingen en geef elke groep 1 van de 6 citaten van mensen die massageweld hebben meegemaakt. Vraag aan elke groep:
  - ✚ Wat inspireert je aan het citaat?
  - ✚ Ben je het eens met de boodschap?
  - ✚ Welke rol van de rechtspraak wordt met het citaat uitgelicht?
  - ✚ Hoe beïnvloedt dit je eerdere idee van gerechtigheid?
7. Vul de woorden aan die aan het begin van de workshop zijn genoteerd op het bord.

HET INTERNATIONAAL STRAFHOF EN DE INTERNATIONALE TRIBUNALEN

Internationaal strafhof (ICC) (1998) in Den Haag is **bevoegd voor het vervolgen en veroordelen van internationale misdrijven vanaf 2002** (genocide, misdrijven tegen de menselijkheid, oorlogsmisdrijven en misdrijf van agressie). Het internationaal strafhof is een **laatste redmiddel** als andere landen **niet** zelf de misdrijven **kunnen** of **willen** berechten.

De **ad hoc tribunaal** zijn opgericht als reactie op een **specifieke situatie**. Het **Joegoslavië-tribunaal** (1993) en het **Rwanda-tribunaal** (1994) zijn **instituten van de Verenigde Naties**. Deze twee tribunaal waren enkel bevoegd voor schendingen van internationale wetten gepleegd in **een bepaald gebied** en tijdens **een bepaalde periode**. Het Rwanda Tribunaal in **Arusha, Tanzania** bestond uit buitenlandse rechters die de hoogste daders in hiërarchie berechten, met andere woorden: diegenen die het meest verantwoordelijk waren voor de genocide (de masterminds).

UNIVERSELE BEVOEGDHEID

« Als men een misdaad tegen de mensheid begaat, is men overal ter wereld strafbaar. (...) Dit proces was belangrijk, eerst en vooral voor het erkennen van de feiten. Rechtspraak heeft iets universeels. Ook al was het een Belgische jury en het Belgische Hof van Assisen, ik durf zeggen dat deze instelling toen voor de ganse mensheid heeft gezeteld.

Dit proces gaat ons vermogen te buiten, het heeft een universele betekenis. Ik denk niet dat het pretentius is om dit zo te stellen. En ik ben er op een zeer bescheiden manier trots op dat ik aan dit proces heb deelgenomen, een proces dat recht heeft gesproken voor de ganse mensheid. Ergens toch. »

Gasana, slachtoffer van de genocide op de Tutsi's in Rwanda.

Als algemene regel geldt dat een rechtbank van een land enkel misdaden kan berechten die een link hebben met die dat land. Voor België: ofwel de **dader / slachtoffer** is een **Belg**, ofwel het is **gebeurd op Belgisch grondgebied**.

Er is daarop een uitzondering: universele bevoegdheid. Dat stelt justitie in België in staat om verdachten te vervolgen van de meest zware misdaden ter wereld, ongeacht de nationaliteit van de verdachte, de plaats van het misdrijf of de nationaliteit van het slachtoffer. Het idee hierachter is dat internationale misdaden dusdanig erg zijn, dat, waar ook ter wereld je bent, je als dader gerechtigheid niet kan ontlopen. Als iemand **regels van de mensheid heeft geschonden**, kan diegene hier niet voor vluchten: er zijn wereldwijd heel veel landen die bevoegd zijn om je hiervoor te kunnen berechten. Zo ook in België.

Op basis van deze bevoegdheid is een Rwandese meneer die ondereen andere naam in Frankrijk woonde, in december 2019 voor het hof van assisen in Brussel schuldig is bevonden van genocide. Hij is veroordeeld voor 25 jaar gevangenisstraf en heeft tegen deze uitspraak bezwaar aangekondigd.

Deze universele bevoegdheid speelt een belangrijke rol in België omdat hier één van de grootste Rwandese diaspora van de wereld woont.

AARD VAN DE MISDADEN

Het is belangrijk om aan de leerlingen te preciseren dat deze rechtbanken enkel bevoegd zijn om de bepaalde type misdaden te berechten, namelijk, de meest zware misdaden ter wereld:

- ✓ **Genocide:** Het **opzettelijk** en **gericht proberen** het geheel of een deel van een specifieke **groep uit te roeien** op basis van bepaalde **criteria / karakteristieken** (ras, religie, etniciteit, seksuele geaardheid... etc.).

Vb. doden van joden omdat zij joden zijn of doden van homoseksuelen vanwege hun seksuele geaardheid.

- ✓ **Misdrijven tegen de menselijkheid: gewelddaden** (bijvoorbeeld moord, martelen, verkrachting of seksueel geweld, verlaging tot slavernij) gepleegd in het kader van **een veralgemeende of stelselmatige aanval op de burgerbevolking**. Deze generieke aanval heeft een massaal, frequent en grootscheeps karakter gericht op de burgers. Deze misdrijven kunnen zowel in vredes- als in oorlogstijd worden gepleegd.

Vb. op een veralgemeende manier meerdere personen verlagen tot slavernij; uitroeien van een deel van de bevolking.

- ✓ **Oorlogsmisdrijven:** dit zijn enkel misdaden gepleegd in **tijden van oorlog of gewapend conflict**. Het zijn alle **schendingen** van het oorlogsrecht ofwel **internationaal humanitair recht** (o.a. verdragen van Genève).

Vb. Kinderen inzetten als kindsoldaten.

- ✓ **Het voeren van een agressieve oorlog:** sinds 17 juli 2018 is het internationaal strafhof ook bevoegd om (onder bepaalde voorwaarden) **politieke of militaire leiders** te berechten voor het voeren van agressieve oorlog. Dat houdt onder meer in dat **een staat geweld uitoefent op het grondgebied van een andere staat** zonder toestemming van de VN, zonder dat er sprake is van zelfverdediging, en waarbij het Handvest van de Verenigde Naties onmiskenbaar geschonden wordt.

Vb. Bombardementen op grondgebied van een buurland (zonder dat die daarom heeft gevraagd) of het blokkeren van een haven van een andere staat.

CITATEN VAN SLACHTOFFERS EN DADERS VAN MASSAGEWELD

« Zelfs als ik voor de rechter word gebracht, zal ik dat allemaal toegeven, want ik heb het gedaan. Als ik word gestraft, dan is dat het gevolg van wat ik heb gedaan. Als het Burundese justitie mij straft, dan is dat haar recht. Want wat is gerechtigheid? Dat is de zoektocht naar de waarheid. »

Uitspraak van een persoon die aanslagen heeft gepland tijdens massageweld in Burundi

« Straffen betekent niets want je sterkt hem in zijn geloof dat hij gelijk heeft en dat jij de slechte bent. Genocidaires zeggen bijvoorbeeld: « We hebben er ongelijk gehad dat we ons werk niet afgemaakt hebben». Zie je? Je hebt hem versterkt in zijn logica. Je moet hem dus van deze logica afhelpen en hem naar een universele logica brengen waar we allemaal één zijn. En dat kan niet met een straf. Hoe dit wel kan, is met medelijden. Medelijden veronderstelt empathie. En empathie betekent: voelen hoe jij voelt. Dus ben ik niet beginnen oordelen. Ik ben beginnen begrijpen. Al wil begrijpen niet zeggen vergoelijken. »

Laurien Ntezimana, slachtoffer van de genocide op de Tutsi's in Rwanda

« Het is heel gemakkelijk voor de mensen, voor de moordenaars om te zeggen: de Tutsi's hebben de Hutu's vermoord; of de Hutu's de Tutsi's. Het is gemakkelijk want het zo onduidelijk, zo algemeen. De onduidelijkheid, dat men geen namen plakt op de schuldigen, komt goed uit voor vele mensen, maar niet alle Hutu's hebben Tutsi's vermoord en niet alle Tutsi's hebben Hutu's vermoord. »

Antoine Kaburahe, slachtoffer van massageweld in Burundi

« Sinds de onafhankelijkheid heeft Burundi echt nooit vrede gekend, er woedden voortdurend verdoken oorlogen... waardoor de crisiscyclus steeds heeft bestaan en nog bestaat en zal blijven duren zolang de situatie niet verandert. En dat is het probleem van de straffeloosheid.

Want van zo gauw een situatie van schending van de mensenrechten een algemene situatie wordt, denken de slachtoffers, ok, de anderen hebben ons dit aangedaan en die blijven ongestraft, wel, dus nemen wij het recht in eigen handen en doen hetzelfde bij hen of misschien nog erger, en we zullen niet gestraft worden, want de anderen zijn ook niet gestraft. En dan zitten we in het eindeloze 'wij ook'. »

Marie-Louise Sibazuri, slachtoffer van massageweld in Burundi

« De mensen die deze misdaden hebben gepleegd zouden zich zorgen moeten maken, misschien kunnen we niet te veel verwachten, maar ze allemaal naar de gevangenis sturen is niet realistisch... Maar dat ze zich zorgen zouden maken, dat zij zelf zouden beseffen dat ze onaanvaardbare dingen hebben gedaan. Dat ze onmenselijke daden hebben gepleegd. Grenzen overschreden hebben. Dat is belangrijk. »

Pie Ntakarutimana, slachtoffer van massageweld in Burundi

« Waarom vecht ik voor een rechtbank? Ik denk dat het belangrijk is want het gaat over misdaad. Een misdaad, het is een misdaad. Het is een misdaad die begaan is tegen de Cambodjaanse samenleving. En als we nietsdoen, dan gaan we vergeten. En vergeten is het ergste van alles, want dan kan het herbeginnen.

(...) En ook al is het heel moeilijk, het is de moeite om het te proberen. We hebben geen andere keuze dan te zoeken naar antwoorden. »

Thong Hoeung Ong, slachtoffer van de genocide in Cambodja

3. Analyse van de casus in Rwanda

Materiaal Prezi en de context fiches (incl. tijdlijn) over Rwanda

Aanpak:

1. Presenteer de casus van de genocide op de Tutsi's en de slachtpartijen op de gemodereerde Hutu's in Rwanda.
2. Vraag aan de leerlingen hoe zij zich voorstellen dat na zo'n massamoord met zoveel verdachten in zo'n korte tijd (1 miljoen slachtoffers in 100 dagen), het brengen van gerechtigheid in zijn werk zou gaan.
3. Mogelijke antwoorden of benaderingen:
  - Het zou 100 jaar hebben gekost om iedereen te berechten. Bovendien waren er weinig rechters en advocaten meer in het land en waren de gevangenen niet berekend op een instroom van zoveel verdachten (100.000 in 1994).
  - Inzet van maatschappelijke werkstraffen voor de lichtste veroordelingen of voor de personen die hebben bekend (waarmee gedetineerden werkten aan de wederopbouw van het land)
  - Mix van traditionele rechtspraak* en internationale rechtspraak

*Gacaca-rechtbanken: (uitspraak Ka-TJA-tja) letterlijk 'justitie op het grasveld'. Het gaat hier om een soort 'tribunaal' dat op elke heuvel in het bijzijn van de inwoners werd ingesteld. Deze traditionele manier van conflictbeslechting werd geformaliseerd zodat iedereen heeft de mogelijkheid kreeg zich te uiten, meerdere personen konden tegelijk worden berecht en dit op een manier die veel sneller ging dan een officieel proces voor de rechtbank. Deze rechtbanken behandelden bijna 1,2 miljoen zaken.

4. De uitdagende rol van de rechter

Materiaal Prezi

Thematische fiche 'Massageweld: welke verantwoordelijkheden?'

Video III (4:31) van de 3 magistraten

Aanpak:

1. Begin met aan de leerlingen te vragen **waarom**, volgens hen, **een oordeel belangrijk is** en in hoeverre zij denken dat **het gemakkelijk is (of niet) om gerechtigheid te brengen**.

Mogelijke antwoorden:

- **verantwoordelijkheid** van de dader(s) **vaststellen**
  - **straffen** van diegene die **de wet niet respecteren**, handhaven van de wet
  - **erkenning van de slachtoffers**
  - **strijden tegen straffeloosheid** en het risico dat straffeloosheid leidt tot nieuw geweld (bijv. uit **wraak**), **een voorbeeld stellen voor anderen** (pas op: deze daden blijven niet onbestraft)
  - **individueel herstel van zowel dader als slachtoffer** (een passende straf, bewustwording van eigen fouten, resocialisatie). Door te faciliteren date en dader kan boetedoen, kan een dader zelf ook rust geven – als de dader zich schuldig voelt, maar niet weet hoe het weer goed te maken). Na uitzitten van zijn straf, kan de dader zijn plek in de maatschappij weer terug innemen.
  - **sociaal herstel**: schade herstellen, **herstellen wat kapot is** tussen diegene die de misdaad heeft begaan en de samenleving waar die persoon deel van uitmaakt, **herstel van sociale banden tussen burgers**, erkenning van de waarheid (die door middel van het proces naar boven komt), respect voor de rechten van de slachtoffers).
2. **Inlevingsoefening (werken in groep):**

Als vervolg stellen we voor om de leerlingen, aan de hand van een inlevingsoefening, **zelf in de huid van de rechter te laten te kruipen**, of op zijn minst van een persoon die de verantwoordelijkheid van de verschillende betrokkenen moet vaststellen.

Afhankelijk van de tijd, kunt u 1 of 2 situatieschetsen worden behandeld. Als u zal moeten kiezen, dan raden we aan om de situatie in Rwanda te kiezen, met als voordeel dat er een link is met de voorgaande thema's. De casus over pesten op school kan de leerlingen helpen om linken te leggen tussen massageweld en situaties die dichterbij hun leefwereld staan. U kunt de keuze natuurlijk ook voorleggen aan de leerlingen zelf.

✚ Casus: De massamoord in de kerk van Ntarama:

1. Vraag, om te beginnen, aan de leerlingen, hoe zij denken dat het vaststellen van rollen en verantwoordelijkheden in zijn werk gaat bij de berechting van misdaden die op **zeer grote schaal** gepleegd zijn, denk aan de massamisdaden in Rwanda.
2. Per groep: vraag aan de leerlingen:
  - de fictieve casus van massageweld in Rwanda te lezen
  - welke personen zijn betrokken?
  - in welke mate zijn zij verantwoordelijk?
  - welke straf zij zouden opleggen aan de verschillende betrokkenen?
3. Bespreek de antwoorden klassikaal:
  - Laat de groepen onderling hun antwoorden vergelijken, waarbij zij de mate van verantwoordelijkheid en de hoogte van de opgelegde straf motiveren.
  - Breng hierbij de punten **A / B / C** (zie hieronder) naar voren.
4. Benadruk het feit dat de manier waarop de rollen en verantwoordelijkheden worden vastgesteld bij massamisdaden grotendeels gelijk is aan een soortgelijke vaststelling bij een casus rondom pesten.

✚ Casus: Pesten op school

- Volg stap 2 en 3 zoals bij de fictieve casus van massamoord.
- A. *Het idee van nalatigheid*: het niet helpen van of ingrijpen bij iemand die in gevaar is, terwijl je wel iets had kunnen doen. Is die persoon verantwoordelijk? Net zoveel als de dader? **Nalatigheid is strafbaar voor de wet** en als je ervoor kiest om iemand niet te helpen als die persoon in gevaar is, kun je gestraft worden met een gevangenisstraf of een geldboete.
  - B. *Niveaus van verantwoordelijkheid*: Vaak zijn er mensen dat niet meedoen aan de misdaad (en in het geval van massageweld zijn dat er veel), maar toch de slachtpartijen in zekere zin **ondersteunen**, door er **niets van te zeggen**.
  - C. Benadruk tot slot de **uitdaging van de rechter om een oordeel** te vellen: het is echt heel belangrijk de hele **context** goed te kennen en de **verschillende** niveaus van **verantwoordelijkheid** van de betrokkenen om op basis daarvan ook **passende strafmaat** (hoogte van de straf) te kunnen opleggen.
3. **Bekijk video III van de 3 magistraten** over de moeilijkheid om iedereen te vervolgen in het kader van massageweld, het belang van vervolging waarbij zowel gekeken wordt naar belastende als ontlastend bewijs en het belang van onpartijdig blijven, ook al is *geen partij kiezen* nu juist heel moeilijk in het geval van een genocide.

Inlevingsoefening - “De massamoord in Ntarama”

Een fictieve casus gebaseerd op waargebeurde feiten.

De sector van Ntarama, in de regio Bugesera, Rwanda, heeft tijdens haar geschiedenis een grotere populatie Tutsi's gekend dan andere delen van het land. Dat komt omdat de Tutsi's zich in deze regio moesten vestigen, soms met geweld, na de “sociale revolutie” van 1959.

Op 15 april 1994, terwijl de moordpartijen steeds grotere proporties aannamen, vluchtten de Tutsi's van Ntarama een kerk binnen om aan het geweld te ontsnappen. Het was geen grote kerk, en toch slaagden bijna 5000 mensen erin om binnen te raken. Tot 1994 werden kerken beschouwd als een veilige plaats om aan de moordpartijen ontsnappen, zich daar verschuilen was dus een overlevingsstrategie geworden. Dat jaar keerde de situatie echter volledig: kerken werden regelmatig gevisieerd door de Interahamwe (Rwandese doodseskaders).

Terwijl meer en meer mensen opeengepakt zaten in hun kerk, observeerden de zusters, in stilte, hoe de Interahamwe met regelmaat passeerden. Op een dag, toen een lid van de militia met aandrang aan een zuster vroeg waar de Tutsi's waren, wees zij zonder iets te zeggen naar de kerk.

De soldaten riepen vervolgens hun commandant om hem de situatie uit te leggen. Hij gaf hen het bevel om de kerk in brand te steken en granaten naar binnen te werpen, en voegde daaraan toe: “Zorg dat er geen enkele Tutsi die kerk verlaat!” En zo geschiedde.

Iets verderop was de bevolking van de naburige dorpen uitgelopen om te zien wat er gebeurde. Ze zagen dat de Interahamwe zochten naar jerrycans met benzine, zonder resultaat. De strijders deden vervolgens beroep op de dorpingen om er te vinden. Sommigen zeiden dat ze er geen hadden, waarna zij doelwit werden van beledigingen of zelfs bedreigingen. Anderen raadden aan om te gaan kijken in de oude schuur die zich enkele meters verder bevond. Even later zagen de dorpingen de strijders terugkeren met jerrycans en de kerk in brand steken. De soldaten wierpen ook granaten door sommige openingen in het gebouw. Eens het vuur gedoofd was, gingen de Interahamwe de kerk binnen met knuppels en machetes in de hand, onder het oog van de dorpingen.

Enkele uren later werd het opnieuw stil in de kerk en stonden de Interahamwe op het punt om te vertrekken. Voor ze in hun voertuigen instapten, spraken ze de boeren toe om hen uit te leggen dat ze een kloppjacht gingen organiseren om de Tutsi's op te sporen, die erin geslaagd waren om te ontsnappen. Ze vroegen de dorpingen om hulp. Sommigen van hen zeiden dat ze ziek waren, anderen zijn de strijders gevolgd en zijn beginnen zoeken in de naburige bossen. Zij kregen het bevel om lawaai te maken om de Tutsi's die zich verborgen hielden in de struiken bang te maken en hen op die manier te dwingen om zich te verplaatsen. De Interahamwe, die aan de bosrand stonden te wachten, zouden hen op die manier kunnen onderscheppen.

Boniface, een dorping die deelnam aan de kloppjacht, kwam in het bos oog in oog te staan met een Tutsi. Hij herkende hem meteen: het was Dieudonné, een arbeider die op de naburige heuvel woonde. Dieudonné was zwaar verbrand en niet in staat om te vluchten of zich te verdedigen: hij had dringende medische hulp nodig. Boniface deed er enkele minuten over om weer bij zinnen te komen, waarna hij Dieudonné in de ogen keek en zijn wijsvinger tegen zijn lippen legde alvorens zijn weg te vervolgen. Hij liet Dieudonné achter en zocht verder. Toen hij uit het bos kwam, zaten daar een tiental Tutsi's op de knieën, omringd door strijders en enkele dorpingen. Eén van de dorpingen, machete in de hand, was Pierre, de buurman van Boniface. De strijders bedankten Pierre en bevalen hem om “zich te ontfemen over” één van de Tutsi's. Hij gehoorzaamde. Vervolgens richtten de strijders zich tot Boniface om hem te vragen of hij iets te melden had. Boniface antwoordde dat hij niets gezien had, alvorens zich om te draaien en naar huis te gaan.

Inlevingsoefening - “Hoe weerstand bieden tegen geweld en pesten op school?”

Daniel is een jonge student van 16 jaar die net op een nieuwe school is begonnen. Al snel wordt hij daar de zondebok van Anthony, die vindt dat hij een streber is met een gezicht om op te slaan. Eerst maken Anthony en zijn vriendengroep alleen wat weinig smaakvolle grapjes (ze noemen hem “Daniel-snottebel” waar iedereen bij is) maar al snel gaan ze nog een stapje verder. Ze laten briefjes achter op zijn bank die hem uitmaken voor homo, of plakken ze hem op de rug, en ze lachen hem publiekelijk uit. Ook de meeste andere leerlingen bespotten hem en sommige groepjes beginnen Daniel elke keer dat hij langs loopt beledigingen toe te fluisteren.

Meerdere weken gaan voorbij. Anthony en zijn bende stoere kerels beginnen Daniel nu ook te duwen elke keer ze hem tegenkomen in de gangen of op de speelplaats. Daniel wordt angstig en zijn punten kelderen. Hij babbelt minder en minder in de klas en lijkt zich steeds dieper in zichzelf terug te trekken. Nicolas, die net als de rest van de klas deelgenoot is aan deze situatie, beslist om in te grijpen. Hij krijgt buikpijn telkens als hij ziet hoe Daniel mishandeld wordt, hij voelt er zich slecht over dat hij er niets aan doet, maar hij heeft geen zin om de confrontatie aan te gaan met de groep van Anthony en op zijn beurt het zwarte schaap te worden.

Daarom beslist hij op een avond om er met zijn ouders over te praten, zodat zij contact kunnen opnemen met de schooldirectie en de klasleerkracht om hen op de hoogte te brengen van wat er aan het gebeuren is. Hij vraagt hen om niet te vertellen dat hij degene is die Anthony heeft “verklikt” maar zegt er toch bij dat hij wat er gebeurt oprecht erg vindt en dat hij bang is dat de zaken echt zullen ontsporen als ze nog lang zo verder gaan.

Nadat ze de tijd heeft genomen om informatie in te winnen over de situatie, beslist de schooldirectrice om Anthony een sanctie op te leggen: zoals het schoolreglement voorschrijft, verplicht ze hem om drie dagen thuis te blijven en ze vraagt hem om daar een werkstuk te schrijven over pestgedrag op school en de gevolgen daarvan.

5. Samenvatting en afsluiting

Materiaal Prezi

Video module 3 (30:25): Gedachten over mechanismen die leiden tot massageweld en manieren om deze te weerstaan. *Gerechtigheid brengen: een moeilijke oefening maar onmisbaar voor een duurzame vrede.*

[De video van module 3 is momenteel enkel op aanvraag beschikbaar. Wij verzorgen u een persoonlijke link die u toestaat deze film te bekijken. Mail naar pedagogie@rcn-ong.be.]

Aanpak:

1. Bekijk **video 3 van de 4 getuigen van massageweld** en laat de leerlingen reageren op deze getuigenissen, waarbij ze linken leggen met de concepten en elementen die zij gedurende de workshop hebben gezien.
2. Keer terug naar de **steekwoorden** wat betreft gerechtigheid die de leerlingen aan het begin en in de loop van de workshop hebben benoemd. Zijn er **nog woorden die erbij** moeten volgens hen? Of **woorden die moeten afvallen**? In hoeverre is hun visie op gerechtigheid veranderd of gegroeid op basis van de verschillende discussies en elementen die aan bod zijn gekomen?
3. Stel de leerlingen voor om ieder een woord of idee naar voren te brengen van wat zij uit de workshop hebben geleerd en/of wat hen het meeste zal bijblijven.

Om u verder in te verdiepen...

Hierbij enkele bronnen die u kunnen helpen om u te verdiepen in de thema's en landen die in onze workshops aan bod komen. Een aantal van deze bronnen zijn beschikbaar in onze mediatheek en wij lenen deze graag uit aan geïnteresseerde leerkrachten. Aarzel niet contact met ons op te nemen (pedagogie@rcn-ong.be) voor meer informatie.

A. Websites

www.rcn-ong.be

Wat kunnen verhalen van massageweld in Cambodja of Rwanda ons leren over vandaag? RCN Gerechtigheids & Democratie biedt een educatief aanbod, vormingen en workshop om met jongeren het gesprek aan te gaan over intolerantie, discriminatie en actueel massageweld. Kijk bijv. ook eens naar de andere 3 workshops die gecombineerd kunnen worden met deze workshop over gerechtigheids en de strijd tegen straffeloosheid.

<https://www.kazernedossin.eu/NL/Onderwijs-vorming/Secundair-onderwijs/Lesmateriaal/Lespakket-Rwanda,-Wounded-Vision>

Ter gelegenheid van de expositie « Rwanda, Wounded Vision » (2014), ontwikkelde Kazerne Dossin in samenwerking met RCN Gerechtigheids en Democratie een educatieve fiche over de genocide in Rwanda. Daarin vindt u concrete tips deze recente genocide in de klas bespreekbaar te maken. Het lespakket gaat dieper in op 4 thema's: 1. Daders, slachtoffers, redders, 2. De omstanders, 3. De genocide en 4. Na de genocide.

Dit pakket biedt ook een bibliografie en achtergrondinformatie. De lestips zijn ook los van de tentoonstelling te gebruiken.

<http://83.169.42.184/index.php/nl/sporennl>

Sporen van herinnering is het gratis onderwijsmagazine van Stichting Auschwitz – Auschwitz in Gedachtenis vzw. [Nummer 31](#) uit maart 2019 gaat over de racistische propaganda in Rwanda die mede aanleiding gaf tot de genocide op de Tutsi's.

<https://www.niod.nl/nl/de-holocaust-en-andere-genociden/de-genocide-rwanda-1994>

Het NIOD Instituut voor Oorlogs-, Holocaust- en Genocidestudie te Amsterdam lesdossier gewijd aan de Holocaust en andere genociden, waaronder ook een hoofdstuk specifiek gericht op de geschiedenis van Rwanda, geschreven door Marie van Haperen, p. 97-115. Voor leraren is dit boek gratis te bestellen. Neem contact met het NIOD: <http://www.niod.nl/>

B. Films en documentaires

***From Arusha to Arusha*, Christophe Gargot, 2009 (115 minutes) (Frans- / Engelstalig)**

De documentaire [From Arusha to Arusha](#) brengt de werking in beeld van het Rwandatribunaal dat belast was met vervolging van internationale misdaden gepleegd in Rwanda in 1994. De film

verduidelijk spanningen die de internationale rechtspraak onderging en presenteert tegelijkertijd het perspectief van de Rwandezers op deze rechtspraak. De interactieve dvd geeft toegang tot onbewerkt materiaal en wordt vergezeld door een boek met historische, politieke en juridische duiding.

***Gacaca, revivre ensemble au Rwanda ?*, Anne Aghion, 2002 (55 minutes)**

In 1994 werden in een tijdsbestek van drie maanden 800000 Rwandezers vermoord tijdens de genocide tegen de Tutsi bevolking. Acht jaar na deze genocide laat "Gacaca, revivre ensemble au Rwanda ?" de poging tot verzoening zien in Rwanda. Deze poging wordt gedaan met behulp van de zogenaamde Gacaca, een traditioneel prekoloniaal volksrecht dat door de nieuwe regering weer is ingesteld. De film bestaat uit getuigenissen van verschillende leden uit een kleine gemeenschap van overlevenden en gevangenen die tijdens deze "rechtspraak onder de bomen" weer tegenover elkaar staan. Deze schokkende verhalen helpen ons om de essentiële problemen beter te begrijpen, waarmee de Rwandezers worden geconfronteerd in hun onderzoek naar de waarheid, rechtvaardigheid en hun pogingen het onvergeeflijke te vergeven. Zullen de Gacaca een verzoening tot stand kunnen brengen, essentieel voor de toekomstige generaties?

***Mon voisin, mon tueur*, Anne Aghion, 2009 (80 minutes) (Franstalig en Nederlandstalig ondertiteld)**

Hoe vergeef je hen die je kinderen hebben gedood? In 1994, zijn in Rwanda milities aangemoedigd om de Tutsi minderheid uit te roeien. Van de hoofdstad tot de heuvel diep in het land, maakten lokale Hutu 'patrouilles', gewapend met machetes en andere geïmproviseerde wapens, geen onderscheid tussen ouders, vrienden en naasten terwijl zij hen afslachtten. In 2001, zeven jaar later, stelt de regering de Gacaca (uitspraak Ka-TJA-tja) in, lokale rechtbanken, waarin de Rwandezers van de heuvels worden opgeroepen hun burens te berechten. In het kader van deze poging tot verzoening, worden daders die hun misdaden hebben bekend vrijgelaten en worden getraumatiseerde overlevenden uitgenodigd om hen te vergeven en aan hun zijde verder te leven. Gedurende 10 jaar op dezelfde heuvel gefilmd, schetst 'Mon voisin, mon tueur' de impact van deze Gacaca-rechtbanken op de overlevenden en daders. Via angst en woede, beschuldigingen en ontkenningen, vage waarheden, ontroostbaar verdriet en hervonden hoop in het leven.

C. Boeken

Gaël Faye, *Klein Land, Hollands Diep*, 2017.

Het is 1992 en de tienjarige Gabriel woont met zijn Franse vader, ondernemer, zijn Rwandese moeder en zijn zusje Ana in een van de betere expatbuurten van Burundi. Zijn gelukkige jeugd wordt ruw verstoord, eerst door de scheiding van zijn ouders en vervolgens door de burgeroorlog en het gruwelijke drama in buurland Rwanda. De onrust doet Gabriel beseffen dat hij niet alleen kind is, maar ook halfbloed, Frans, Tutsi...

Klein land is een ongekend debuut, donker en licht, vol tragiek maar ook humor. Deze eerste roman van Gaël Faye is bekroond met de 'prix Goncourt des lycéens'.

Damien Vandermeersch, *Comment devient-on génocidaire ? Et si nous étions tous capables de massacrer nos voisins*, GRIP, Bruxelles, 2019 (Franstalig)

"De barbaar, dat is hij die zich niet verzet tegen de barbaarsheid ", zo zei Claude Lévi-Strauss. In Rwanda, tijdens de duistere lente van 1994, is die formule ongetwijfeld ingewikkelder voor hen die zich in het hart van de storm bevinden. Want verzetten, dat is niet enkel luisteren naar je geweten, moed tonen, het is ook tegen de stroom ingaan van bepaalde tradities, zoals gehoorzaamheid aan de autoriteiten. Hoe dan ook, de boeren van de heuvels treden met velen toe tot het kamp van de moordenaars...

Één jaar na de feiten ontdekt Damien Vandermeersch dit getraumatiseerde land waar de graven nog vers zijn. Als onderzoeksrechter, wordt hij toevertrouwd met de 'Rwandese zaken' in België en gaat ter plaatse om onderzoek te doen. Hij luistert naar de slachtoffers, ondervraagt de daders. De duisternis van de menselijke ziel, dat wil hij begrijpen, ophelderen... Wat heeft een 'gewone' burger ertoe gebracht om zijn gelijke te willen uitroeien? Die vraag kwelt hem en zet hem aan om de pen ter hand te nemen. Met het idee om de grote strategieën en logica bloot te leggen die geleid hebben tot de misdaad der misdaden.

Abram de Swaan, *Compartimenten van vernietiging. Over genocidale regimes en hun daders*, Prometheus, 2015.

In de afgelopen eeuw zijn keer op keer miljoenen mensen vermoord in campagnes van grootscheepse vernietiging, met de Holocaust als het absolute dieptepunt. Hoe zijn deze verschrikkingen te begrijpen?

Al ruim een halve eeuw is één verklaring pasmunt: de massamoordenaars zijn 'gewone mensen'. Dus: 'U en ik zouden onder dezelfde omstandigheden hetzelfde gedaan hebben.' Abram de Swaan bestrijdt deze 'banalisering van het kwaad' en geeft een nieuwe interpretatie van het beroemde Milgram-experiment.

Compartimenten van vernietiging bevat een uitvoerig overzicht van de grootste massamoorden in de twintigste eeuw. Voor een beter inzicht in deze massale uitroeiing is het niet genoeg om alleen de directe genocidale situatie in aanmerking te nemen. Ook de voorafgaande maatschappelijke ontwikkelingen moeten erbij betrokken worden, evenals de rol van het genocidale regime, en: de persoonlijke eigenschappen van de daders.

De Swaan, opgeleid als politicoloog, gevormd als psychoanalyticus en van beroep socioloog en essayist, probeert vanuit deze brede achtergrond tot een beter begrip te komen van het moderne kwaad: massamoord.

Suggesties?

Uw feedback is van onschatbare waarde. Maakte u gebruik van onze handleiding en/of één van onze thematische fiches? Bent u tevreden of wenst u iets op te merken of aan te vullen? Laat dit ons gerust weten op pedagogie@rcn-ong.be. Alvast bedankt voor uw waardevolle feedback!